

H. J. LEVELT
Oud-Gemeente-Archivaris
van
Bergen op Zoom.

Het „Algemeen Burger Gasthuis ”
te Bergen op Zoom
géén Gemeente-eigendom

Voorwoord
van
J. F. BEVIN
Lid van het College
van Regenten.

Sinds de Instelling, thans bekend onder den naam Algemeen Burger Gasthuis, alhier, in 1855 geplaatst is onder de categorie van instellingen van weldadigheid, genoemd in art 2a der Armenwet, heeft het niet ontbroken aan conflicten tusschen College van Regenten der Instelling eenerzijds en het Gemeentebestuur anderzijds.

Eensdeels vonden die conflicten hun oorsprong in een verschil van opvatting omtrent de machtsbevoegdheid van het Regentencollege, raakten dus de interpretatie van zijne bevoegdheden, anderzijds en niet het minst in den laatsten: tijd beroeren zij meer het eigenlijke wezen der Instelling.

Bij voortduring n.l. wordt van zekere zijde de overtuiging voorgehouden en opgedrongen als zou de Instelling zijn een Gemeentelijke Instelling in de meest gangbare beteekenis van het woord, zooals men spreekt van een Gemeentelijke Zweminrichting, Gemeentelijke Gasfabriek e. d.

Deze uitspraak grondt zich dan op 't feit dat de onder art. 2a genoemde Instellingen heeten Gemeentelijke Instellingen, dat de Regenten benoemd worden door den Oemeenteraad enz. Alhoewel reeds tientallen van jaren geleden door het hoogste Rechtscollege hier te lande werd uitgemaakt dat een benoeming door den Gemeenteraad geoordeeld wordt te zijn *niet* een daad van regeling of bestuur, maar alleen uitoefenen van toezicht, terwijl van niet minder gezaghebbende zijde wordt opgemerkt dat het oefenen van toezicht nog verre is van het hebben van aandeel in bestuur, toch blijft men voortdurend, met terzijdestelling of onkunde dezer uitspraken, het wezen der Instelling verkeerd beoordeelen.

Dat de Instelling *niet* is een tak van het gemeentelijk beheer maar een zelfstandig lichaam, waarvan het Bestuur *niet* uit naam van 't Gemeentebestuur maar uit eigen hoofde als zoodanig het beheer

voert, daarvoor pleiten tal van zaken, nog afgescheiden van de menigvuldige handelingen waarin de onderwerpelijke Instelling als geheel zelfstandig optreedt zooals bij geldleeningen aan de Gemeente, het afsluiten van contracten met Gemeentebedrijven, het verhuren van localiteiten aan de Gemeente e.d.

Doel van dit voorwoord is echter niet in de eerste plaats om te trachten de in art. 2a der Armenwet genoemde Instellingen van Weldadigheid scherp te onderscheiden van de Gemeentelijke instellingen zonder meer, maar wèl is de bedoeling om de bevoegde instanties in dringende overweging te geven om de in 1855 uitgevoerde classificatie te herzien.

Met nagenoeg volledige zekerheid kan verklaard worden dat in 1855 de tegenwoordige gegevens omtrent de lotgevallen der Instelling in de tweede helft der 16e eeuw niet bekend waren, althans zeker niet gebruikt zijn geworden voor de indeeling der Instelling.

Immers toen bij schrijven van 20 Nov. 1855 door Gedeputeerde Staten aan Burgemeester en Wethouders dezer Gemeente gevraagd werd de redenen mede te deelen welke aanleiding geweest, zijn de onderwerpelijke Stichting te rangschikken onder litt. a van art. 2 der wet, benevens een zoo volledig mogelijke beschrijving van de stichting dier Instelling, werd daarop door het toenmalig Gemeentebestuur bij schrijven van 28 Nov. 1855 een antwoord geformuleerd waaruit blijkt dat men zich over de geschiedenis der Instelling zelfs geen flauw beeld kon vormen. Beginnende met de mededeeling dat reeds in 1561 het Gasthuis "*sedert lang in wezen is*" zonder ook verder maar met een woord over deze voorperiode te gewagen, springt men in een 6tal regels tot 1775 en in een, enkele regels langer relaas, op 1836!

De geheele aangelegenheid wordt op een gewone dienstmissive, klein formaat (in letterlijke en figuurlijke zin) af gehandeld. Onder deze

‘voorlichting’ is dan ten slotte door Gedeputeerde Staten de classificatie tot stand gekomen. .

Met terzijdestelling van de irriterende gewaarwording in deze aangelegenheid voortdurend meeningen te hooren verkondigen, die gespeend zijn van ieder historisch inzicht, zijn aan het juist stellen van het wezen der Instelling nog zeer belangrijke zaken verbonden waarvan de vermelding hier niets ter zake doet.

Men staart zich blind op een bloot-administratieve daad die indertijd, mogelijk met kennis van de toenmaals bekende feiten, is gesteld doch die thans de toets der meest welwillende historische kritiek niet meer kan doorstaan.

Afgescheiden daarvan zal toch bovendien niemand . zoo naïef zijn te willen beweren dat door de zuiver administratieve daad van classificatie in een zekere groep van Instellingen, daarmee tegelijk de aard der Instelling bepaald wordt; m.a.w. wil men zich een juist oordeel vormen omtrent het wezen van het Gasthuis, · dan is het niet de vraag wat het *administratief* doch wat het *principieel* is. Gedurende de laatste 10 jaren is de onderwerpelijke Gasthuiskwestie meerdere malen ter sprake gekomen.

Onder de oogenschijnlijk tendentieuze titels *Zwart Coed* en *Ontvreemd Kerkelijk Bezit* zijn in dit Tijdschrift reeds in 1928 bijdragen verschenen, die beoogden de geschiedenis van het Gasthuis in de 16^e eeuw en vroeger, zij het dan ook fragmentarisch, te belichten. De hierna volgende bijdrage van den heer Levelt raakt niet minder het wezen van deze actueele kwestie.

Vanzelfsprekend is de opzet verre om andersdenkenden van Roomsche zijde te kwetsen; het onderwerp van bespreking leent er zich zoo gemakkelijk toe om reeds a priori van voor- en tegenstanders te gewagen. De bespreking en voordracht der feiten is geschied “*sine ira*

et studio"¹); de hoop is dat ze ook als zoodanig ontvangen mogen worden, doch dat de desbetreffende instanties niet zullen schromen een fout te herstellen die meer dan 80 jaren geleden is gemaakt, een fout waarop ook weer het omineuse vonnis drukt :

Dasz sie fortzeugend immer Böses musz gebären²).

En al moge nu ook allerminst de geheele geschiedenis dezer Stichting, ten voeten uit, aan belanghebbenden zijn voorgelegd; zooveel is toch zeker dat, in het licht der van lieverlede opdoemende historische feiten, er termen genoeg aanwezig zijn om eene herclassificatie der Instelling in kwestie ter hand te nemen. Indien de kennisname van hetgeen U hierbij ter lezing wordt aangeboden het hare daartoe zou kunnen bijdragen, dan ware het doel bereikt dat in deze gesteld is.

J. F. BEVIN,

Lid van het College van Regenten van
het Algemeen Burger Gasthuis, Bergen
op Zoom.

¹ Letterlijk: zonder woede en ambitie; dus: zonder vooringenomenheid

² 'Dat ze altijd het kwaad moet baren', ofwel: dat de fout zich blijft herhalen.

HET BERGEN OP ZOOMSCHE GASTHUIS GEEN GEMEENTE-EIGENDOM

door

H. LEVELT

oud-Gemeentearchivaris

Niet vaak komt het ietwat *comisck* geval voor, dat een Gemeente-bestuur zèlf zijn gemeentelijk eigendom niet kent! In Bergen op Zoom beleven we dat in onze dagen, al dateert dat niet-kennen ook van jaren hèn.

In de Raadsvergadering van 12 Jaunari 1938, bij de behandeling der gemeente-rekening 1938, kwam ter sprake een kwestie van pensioneerding voor geneesheer-directeur en amanuensis van het Algemeen Burger Gasthuis in de gemeente.

Voor beide personen, in dienst van genoemd Gasthuis, betaalden B. en W. van Bergen op Zoom aan pensioengelden f 2650,50 en wel in 1936 over de jaren 1922-1931. 't Dagelijksch Bestuur van Bergen op Zoom meende 't zich een plicht, deze pensioenbijdrage bij den Pensioenraad te storten, *want* die beide Gasthuis-functionarissen waren *Gemeente-ambtenaren* omdat het Gasthuis Gemeente-eigendom is. Nu is 't echter een historisch te bewijzen feit, dat het Gasthuis in Bergen op Zoom volstrekt *geen* Gemeente-bezit is, en zijn dus die beide Gasthuis-functionarissen *geen* Gemeenteambtenaren en betalen dus B. en W. van Bergen op Zoom zonder *eenige* schijn van noodzaak het voornoemde pensioensbedrag en wordt dus, ook in dit opzicht, de belasting-betalende burgerij noodeloos belast.

Wáár nu het *Vitium originis* ³⁾te vinden van deze in haar gevolgen zoo bizonder onaangename onwetendheid van Bergen's Dagelijksch Bestuur?

In niets anders dan in de *au sérieux* begrepen classificatie, gewild door de Armenwet van 1856, die het Gasthuis van Bergen op Zoom plaatste op de lijst als bedoeld in artikel 2, *littera. a*, onder de gemeentelijke instellingen van liefdadigheid.

Maar door die volstrekt willekeurige, foutieve indeeling had men geraakt het wezen zèlf van de Bergen op Zoomsche Gasthuisstichting. Dat wezen wordt ons, in allereerste instantie, zuiver geopenbaard door de *historie*, die alléén en uitsluitend in dezer bepaalde Bergsche aan- gelegenheid te beslissen heeft, Waarom?

Omdat, in heel deze Gasthuis-kwestie, wij *plana facie* staan; tegenover ongerepte, onvervalschte resten, van eens moedwillig vernield en stukgeslagen 'geestelijk' bezit der aloude Roomsche Moederkerk in deze stad, een vernieling, die dagteekent uit de geloofs-verandering of-alteratiejaren rond 1580.

Inderdaad is de Bergen op Zoomsche Gasthuis-stichting *tot in onzen tijd* een levend relict der oude Bergsche klooster-historie, weliswaar niet meer als 'levend' *erkend*, omdat in latere tijden, sinds de hervorming, men die kloosterhistorie niet meer kende en van overheidswege besluiten werden genomen volkomen los van het Roomsche verleden en met het eigenlijk wezen der Gasthuisstichting qua talis vaak in flagranten strijd. In alle Overheidsbesluiten en maatregelen ten opzichte van het Bergen op Zoomsche Gasthuis sedert den Hervormingstijd hebben we dan ook in feite niet anders te zien dan foutieve conclusies, gevolgd uit onware premissen.

Nu mogen we toch wel eindelijk den tijd gekomen achten om te stellen tegenover alle bedreven fouten, gewild of niet gewild, de éénig-zuivere, ongerepte waarheid, die niet van wijken weet, klaar en stralend in het volle licht der feiten, gekend uit de jaren der z.g. religieverandering bij het einde der 16e eeuw.

Hadden in den nazomer van 1580 “*die van de Gereformeerde Religie*” de oude Roomsche collegiale kerk op de Markt, het centrale punt van Katholiek leven in Bergen op Zoom “*geincorporeert*” (een gebezigde terminologie, die in verband met dit artikel *waarde* heeft !) ⁴), in eenzelfde lot moesten, tegelijk en kort daarna, successievelijk alle kloosterstichtingen in en buiten de stad deelen. Ook 't Ste. Lysbetten-gasthuis buiten de Wouwsche Poort gelegen.

Nog in datzelfde jaar 1580 had men deze Gasthuis-gebouwen grootendeels platgebrand en verwoest. Met een formeele “*incorporatie*” van het gasthuis-bezit schoot men aanvankelijk niet op: “*Aengaende den Gasthuysen*”, aldus een raadsbesluit van 11 November 1580 (enkele maanden na de vernieling der Gasthuis-gebouwen) “*sy daarmede vertoeft (gewacht} tot datmen naerder sal adviseren*”. ⁵) Men deed 't voorkomen, alsof de reden tot dit ‘vertoeven’ verband hield met de strategische plannen voor een aanstaande fortificatie der stad.

Feitelijke reden was echter wel, *dat die van de Gereformeerde Religie* destijds nog geen *Gemeentelijke betrekkingen* bekleedden en dus zich

⁴ Gemeentearchief Bergen op Zoom.

Resoluties v/d Magistraat en Breeden Raad. sedert 1578(-82).

In een Vergadering v/d Binnenraad, 2 Maart 1581 komt ter sprake “Restitutie vander collegiael der kercken onlanx by die van de Gereformeerde Religie *geincorporeert*”.

⁵ Ibidem, fo 89verso, in margine.

nog niet voldoende konden laten gelden. Allereerst diende hierin te worden voorzien.

En op een klacht door die van de Gereformeerde Religie ingediend

“dat den meestendeel der wethouderen tot noch toe hen partye gethoont hadden tegens henluyden” en op een verzoek *“datter twee of .drye personen toegedaen synde der Gereformeerde religie sullen geadmitteert worden dagelyckx te compareren bij die vander weth.*

*(d.w.z. om te mogen zitting nemen in het dagelijksch bestuur der gemeente), om gesamenderhandt te resolveren de saecken der welvaert - vander stadt aengaende”*⁶) werd 13 November 1580 besloten, dat voortaan in 't Stedelijk Bestuur zouden toegelaten worden *“vijff ofte zes personen (méér dan men gevraagd had!) van de Gereformeerde Religie, om inde vergaderinge van de weth, als syl. vergaderen op de saecken de ortificdtie ende welvaert van de stadt te moghen cornmen ende helpen adviseren naer hun beste wetenthey”*.

De te nemen koers was voor 't nieuw-samengestelde stadsbestuur wel duidelijk uitgestippeld, nu voortaan “fortificatie” en “stadswelvaart” in één ademtrek genoemd, voor het Bergen op Zoomsche schepencollege volkomen identiek bleken.

Wat men in de Gemeente wilde opruimen, in casu: alle Roomsche bezit hoegenaamd, had men eenvoudig ondergeschikt te maken aan fortificatie-doeleinden !

De allereerste daden van het nieuwe, nu grootendeels Gereformeerde stadsbestuur van Bergen op Zoom waren dan ook *onteigeningsbesluiten* betreffende goederen en bezittingen, welke eeuwen achtereen den Roomschen in eigendom hadden toebehoord.

0. a. werd 15 November 1580 besloten :

⁶ Ibidem, folio 89 verso.

« *van stonden aene (d. w. z. zonder uitstel) te verkoopen voor stadswege tot der selver behouve ende meesten proffijte*“ alle resteerende materialen der Begijnhofkerk, die kort tevoren door 't opgehitste gepeupel en soldaten volslagen was vernield.

Daarna, op 2 December 1580, had het Stedelijk Bestuur in behandeling een verzoek vanwege “*die van de Gereformeerde religie*”, de Hervormde bevolking van Bergen op Zoom, geruggesteund natuurlijk door hun eigen vertegenwoordigers in 't stadsbestuur, “*datmen soude overleveren de sleutels van het Minnebroedershuys, het Minderbroedersklooster*”, (15 Augustus 1580 was de kerk der Minderbroeders leeggeplunderd en vernield en waren de kloosterlingen verjaagd!) “*om eenen van de predicanen daerinne te moghen logeren*”.

Maar, zooals we boven opmerkten, met een “*incorporatie der Gasthuisbezittingen*” ‘*vertoefde*’ men aanvankelijk, stelde men vooralsnog een beslissing uit.

Om die bepaalde Roomsche bezittingen te kunnen *incorporeeren*, te kunnen *inlijven* bij het stedelijk bezit, moest het Stadsbestuur ingrijpen in de zuiver *interne* Gasthuis-aangelegenheden : financieel beheer, dienend personeel.

Maar nu rezen er groote moeilijkheden !

Het in 1525 gevestigde Gasthuis van Sinte Lisbetten, buiten de Wouwsche Poort, een voortzetting van .het terzelfder plaatse in 1478 gestichte Gasthuis, was een echte *kloosterstichting* in den zin van het toen geldende *wereldlijk* recht. Qua klooster echter was het Bergen op Zoomsche Gasthuis een zuiver *geestelijk* lichaam en viel 't als zoodanig *volstrekt niet* onder dat wereldlijk recht, maar genoot het volslagen *geestelijke immuniteit*, zoowel wat bedienend personeel als wat de

bezittingen betrof. Daarmede had, bij de vestiging van het Gasthuis in 1525, de Raad der stad terdege rekening moeten houden.

Niets kon de Raad van Bergen op Zoom aanvangen zonder vóóraf overleg met de kloostercommunauteit der gasthuiszusters te hebben gepleegd ("*metter mater ende susters*")⁷)

Vóór 't Gemeentebestuur van Bergen op Zoom iets vermocht uit te richten, moesten allereerst de zusters haar accoord geven. In de jaren 1525, toen nog de verhoudingen tusschen Stadsbestuur en Gasthuiszusters volkomen normaal waren, was dat accoord als vanzelf gevolgd. Maar na de jaren 1580?

Het stadsbestuur van Bergen op Zoom stond inderdaad voor 'n moeilijke beslissing. Eenerzijds vermocht het Stedelijk Bestuur nu eenmaal niets zonder, bij al z'n plannen met betrekking tot het Gasthuis, de rechten der dienende zusters volledig te erkennen, accoord met de zusters immers was een vereischte! anderzijds viel aan een accoord met de Gasthuiszusters niet te denken na de gebeurtenissen van 1580, toen de Gasthuisgebouwen grootendeels waren platgebrand, vernielingen, die in alle geval het Stadsbestuur had kunnen voorkomen.

Wat nu?

Niets bleef 't Gemeentebestuur over, nu het z'n *incorporatieplannen* eenmaal wilde doorzetten, dan met het heerschend recht te breken. Een *voorzichtig* ingrijpen meende vooralsnog 't Bergen op Zoomsche Stadsbestuur toch, wel raadzaam en daarom besloot het, om te beginnen, in 1581 het aloude St. Lysbetten-Gasthuis buiten de Wouwsche Poort, (bedoeld wordt natuurlijk de kloostercommunaiiteit)

⁷ Zie Sinte Geertruydsbronne, Jrg. 1928, blz. 3.

te “*combineeren*” met het Ste. Margrietenconvent, het tegenwoordige St. Catharinagesticht.⁸⁾

Thans had men nog maar met *ééne* enkele kloosterstichting te doen, en liet men van stadswege *tot Juli 1589* de Gasthuis-bediening nog in religieuze handen. Maar over het Gasthuis-*bezit* stelde het Stadsbestuur, volkomen eigendunkelijk, inmiddels een eigen *Rentmeester* aan, die speciaal de financieele administratie voeren moest.

Waarmede natuurlijk de Gasthuiszusters volstrekt geen genoegen namen!

Tot een unfair middel nam nu het Stadsbestuur z'n toevlucht: de Gasthuis-zusters als oproerigen te beschuldigen. En *oproerigen* moesten uit haar ambt ontzet! En men eischte overgave der *sleutels*, het eigendom-symbool.

Maar - kalm hadden de zusters geantwoord : “*dat sy, onder den Magistraet nyet en stonden, maar hennen meester wisten den Prior van Groenendale*”. En ziende, dat 't Stadsbestuur met de meest brutale dwangmiddelen zou pressen hadden de Gasthuiszusters de opgeëischte sleutels geworpen voor de voeten van de stadsmagistraat, m.a.w. tegenover onrechtmatige, wederrechtelijke dwang gaf men zich over, maar *onder protest!*

Slot van het historisch drama was, dat 18 Juli 1589 het Stadsbestuur van Bergen op Zoom brutaalweg besloot, dat voortaan *leeken-personeel* de religieuzen in Gasthuisbediening zou vervangen. Etaps-gewijze was het nieuwe stedelijk bestuur van Bergen op Zoom ten laatste in zijn opzet geslaagd.

Om echter op *dergelijke* feiten te durven baseeren het recht van eigendom, is, hoe ook· bezien, toch minstens volkomen onjuist !

⁸ Zie Sinte Geertruydsbronnen, Jgr. 1928 (5e Jaargang) blz. 4.

Laat men nu niet zeggen, dat met de alteratie-jaren rond 1580 de Protestantsche religie rechtmatig trad in de plaats van het oude Roomsche Geloof, en dus met recht aldus handelen mocht. Neen, het Roomsche Geloof heeft *nóóit* opgehouden te bestaan, is derhalve steeds rechtmatig eigenaar van haar geestelijk bezit gebleven. - *Nóóit* heeft de gewijzigde toestand in zake het Geloof, als men 't begrip *alteratie* aldus omschrijven mag, beteekend : *einde* der Roomsche religie en dus tevens *einde* van alle stichtingen door diezelfde Roomsche religie tot liefdadige doeleinden gevestigd. De Roomsche hierarchie, die beslist *nóóit*, óók niet in alteratie-jaren, ten onder ging, deed *nóóit* of nimmer afstand van haar eigendomsrechten. Kan wel het criterium, waarom het Gasthuis in Bergen op Zoom *geen - gemeente-eigendom is*, eenvoudiger, scherper gesteld worden, dan in 't felle licht van bovengenoemde historisch-ware gebeurtenissen uit den Hervorrningstijd? Dit éénig historisch erfdeel onzer vaderen wenschen wij dan ook met kracht op te eischen van, laten we hopen, voorbije tijden, die met die dwingende facta geen rekening hielden:

Vindicamus haereditatem
(*Laten we onze erfenis opeisen*)

.